

JUSTIISA- JA POLITIIJADEPARTEMEANTA

Čoahkkáigeassu sámegillii

Ráŋggá tus mii váikkuha - unnit kriminálitehta - eanet oadjebas servodat

Stuoradiggedieđáhus kriminálfuolahusa birra

JUSTIISA- JA POLITIIJADEPARTEMEANTA

Čoahkkáigeassu sámegillii

Ráŋggá tus mii váikkuha - unnit kriminálitehta - eanet oadjebas servodat

Stuoradiggedieđáhus kriminálfuolahusa birra

St.diedáhus. Nr. 37

Ráŋggáštus mii váikkuha - unnit kriminálitehta – eanet oadjebas servodat

1 Čoahkkáigeassu

Oassi I Duogáš evttohusaide

Stuoradiggediedáhusa duogáš lea Soria Moria-julggaštus, mii lea vuodđun Stoltenberg II ráđđehusa politihkkii. Julggaštusas dovddaha ráđđehus oainnus guovddáš politihkkasurggiin servodagas – okta dain surggiin lea kriminálafuolahus.

Soria Moria-julggaštus čujuha máŋga suorggi kriminálafuolahusas maid lea dárbu nuppástuhttit. Diedáhusa ulbmil lea čiekŋudahttit ráđđehusa politihka earenoamážit go jurddaša ovdánahttima ja buorideami. Diedáhus čilge dássedis ráŋggáštusčadahanpolitihka man ulbmil lea láchčit buori eallima almmá kriminálitehta haga.

Diedáhusa váldosáhka lea ahte lea dárbu dakkár ráŋggáštussii mas lea ávki jus galgá nagodit vuostálastit kriminálitehta ja suddjet servodaga. Ráŋggáštusas ferte leat dakkár váikkuhus ahte eai nu ollugat šat sora iežaset ođđa vearredaguide. Dat sisttisoallá earet eará dan ahte ferte láchčit dili buoret veajuiduhttindoaimmaide. Hui oanehis duomuid alla lohku lea hástalus; eanet go bealli duomuin lea vuollet guokte mánu. Buorre veajuiduhttin gáibida njuovžilvuoda dubmejuvvon ráŋggáštusa rámmaid siskkoalbe, mii sisttisoallá buriid váikkuhandoaimmaid sihke siskkoalbe ja olggobealde giddagasa. Dat gáibida maid ahte ráŋggáštusa čadaheapmi plánejuvvo buorebut. Doaimmain ferte leat oktilasvuohta ja dat fertejit oktiiheivehuvvot dan láchkái ahte ráŋggáštusa čadaheapmi šaddá ”sávnnjiid haga” – ii galgga báhcit guoros sadi giddagasa ja friddjafuolahusa gaskii, ja ferte leat lagas ovttasbargu eará doaimmaiguin. Ráđđehusa máhcahandáhkádus doalvu dán áigumuša servodahkii dárbblaš čuovvolemiin.

Kriminálafuolahusa doaimma huksejuvvo viđa vuodđugeađggi ala: dat maid láchkaaddi lea cealkán ráŋggáštusa ulbmila birra, olmmošlaš oaidnu, riektesihkarvuoda ja ovttadássásaš giedahallama vuodđojurdda, prinsihppa ahte son gii lea dubmejuvvon lea gednen vearredaguidis ovddas go lea čadahan ráŋggáštusa ja dábálašvuodaprihsihppa. Sihke njuolggadusaid hábmemis ja praktihkalaš barggus galgá kriminálafuolahus bargat dan badjelii ahte ulbmilat eai šatta dušše báberulbmilin, muhto ahte dat ollislačat dovdojit ráŋggáštusa čadaheamis duohta dilis.

Norgga riektesystema ovddiduvvo ovttasdoaimmas riikkaidgaskasaš servodagaiguin. Mii leat eanet dahje unnit čadnojuvvon riikkaidgaskasaš konvenšuvnnaide, rekommandašuvnnaide ja standárdaide. Norga dáhttu leat njunnošis olmmošvuoigatvuođaid goziheamis. Riikkaidgaskasaš organisašuvnnat leat hui garrasit mielde hábmemen Norgga ránggáštusčadaheami rámmaid. Nuppe bealis lea fas Norga hui ollu mielde riikkaidgaskasaš ovttasbargguin, sihke stuora regionála dahje máilmmiviidosas organisašuvnnain, dahje lea välljen muhtun riikkaiguin bargat guovttebealát ovttasbarggu. Mii váikkuhit vieruide mat ovddiduvvojit, ja praktihkalaš dásis mii váikkuhit ovddidit ránggáštusčadaheami eará riikkain. Diedáhusas čilgejuvvojit muhtun riikkaidgaskasaš njuolggadusat maid Norga ferte vuhtiiváldit, ja čájehuvvo maid movt Norga oasálastá riikkaidgaskasaš bargguide kriminálafuolahus suorggis.

Kriminálafuolahusa historjjálaš ovdáneapmi čilgejuvvo, ja boahá ovdan ahte lea álo leamaš oktavuoha das makkár oaidnu lea dasa manne vearddagut dáhpáhuvet ja movt fánggaiguin meannudit. Ránggáštusčadaheami láhkavuoddu Norggas lea ovdánan dan rájes go vuosttaš oktasaš lámka bođii olles riikkii, mii lei Magnus Lagabøters 1274 riikkalámka ja su 1276 gávpotlámka, dálá ránggáštusčadahanlámkii. Ráđdehusa mihttomearri lea ahte ránggáštus galgá čadahuvvot nu ahte unnit lámkarihkut barget ođđa vearddaguid maŋŋá go leat ránggáštusa čadahemiin geargan. Go galgá loktet ránggáštusčadaheami kvalitehta, de ii leat doarvái dušše dat ahte dovda historjjálaš ovdáneami. Lea maid dárbu hui dárkilit diehtit movt ránggáštus čadahuvvo dál odne. Stuoradiggediedáhusas divvojuvvo gažaldat ahte doaimbá go dálá ránggástanvuohki doarvái bures. Dainna oaivvilduvvo ahte lea go son nu dál ahte lámkarihkku geahpeda dahje juo oalát heaitá vearddaguiguin ránggáštusa geažil. Dehálaš bargoneavvu nuppástusbarggus šaddá ge leat statistihkka mii čájeha man ollugat lámkarihkkuin dahket fas ođđa vearddaguid maŋŋá go leat geargan ránggáštusa čadahemiin.

Ráđdehusa dáhttu leat oazžut dakkár kriminálafuolahusa man vuodđun leat diedut. Eanjkildáhpáhusat eai galgga šaddat politihkkii vuodđun. Danin lea ge našuvnnalaš ja riikkaidgaskasaš dutkamis stuora dadjamaš dasa makkár doaimmaid ráđdehus vällje. Vaikko mángga suorggis lea ge dárbu vel eanet dutkat, de leat mis doarvái diedut maid vuodul sáhttit bargagoahit, ja diedáhusas čilgejuvvojit dehálaš doaimmat mat galget hehttet lámkarihkku bargamis ođđa vearddaguid.

Oassi II Servodatoadjebasvuohta

Ráđdehusa kriminálapolitihka bajit mihttomearri lea servodatoadjebasvuohta. Dát mihttomearri lea ge ránggáštusa čadaheami ja servodahkii máhchanbarggu rámma. Servodatoadjebasvuođa ávviruššan galgá báidnit sihke politihka, lámka- ja njuolggadusásahusaid ja beaivválaš árvoštusa.

Ođđa ránggáštuslámka árvalusas áigu departemeanta earet eará evttohit ahte goddin, veahkaváldin ja mánáid illásteapmi galget ránggáštuvvot guhkit ránggáštusain. Galgá leat garra reakšuvdna fasttes, duodalaš vearddaguide ja organiserejuvvon kriminalitehta daguide. Departemeantta áigu maiddái boahpteáiggis deattuhit dan ahte sii geat diekkár lámkarihkkuimiid dahket, eai galgga beassat báhtarit dahje dahkat eará vearddaguid dan botta leat ránggáštusa čadaheamen. Eanas diekkár lámkarihkkuide ii leat eará ránggástanvuohki go giddagas, vaikko maiddái dáid joavkkuide galgá lámčit dili nu ahte ránggáštusa čadaheamis lea buorre sisdoallu ja buori guvlui ovdáneapmi.

Kriminálafuolahus galgá váikkuhit dasa ahte ránggáštus čadahuvvo nu ahte ođđa láchkarihkumat eai dáhpáhuva dan botta lea ránggáštusa čadaheamen. Veahkehanbarggu mihttomearri lea seammás dat ahte geahpedit ođđa vearderdaguid. Servodat galgá suodjaluvvot várálaš olbmuid vuostá, ja dakkáriid vuostá geain ii leat dáhttu rievdadit iežaset vearredagolaš eallinvuogi. Muhto kriminálafuolahusa sihkarvuodabargu ii galgga liikká leat dakkár ahte dat šaddá dárbbasmeahtun sihkarvuodáváttisvuontan bargiide ja sidjiide geat leat dubmejuvvon. Lea unna oasáš mii lea áittan servodaga dahje eaŋkilkolbmuid sihkarvuhtii. Ii oktage dubmejuvvon olmmoš galgga čadahit ránggáštusa garrasit dilálašvuodas go lea dárbu, ja eai ge galgga mearriduvvot eará gáržžádusat go dat maidda lea dárbu.

Go ránggáštusa čadaheamis lea alla sihkarvuolta, de ii leat nu stuora várra ahte dáhpáhuvet ođđa láchkarihkumat. Muhto almmatge lea nu ahte go guhká čohkká giddagasa gos lea garra sihkarvuolta, ja de fáhkka luitojuvvo friddjavuhtii, de dat mielddisbuktá stuora vára ahte sáhtá dahkat ođđa láchkarihkumiid go beassá eret giddagasas. Ránggáštus mii čadahuvvo olgun servodagas lea buoret veahkkin olbmo veajuiduhttimii go dat ahte čohkkát giddagasas, ja danin dat guhkit áiggi vuollái lea ge buoremus servodatsuođjaleapmi. Ráđdehus oaivvilda ahte ránggáštus mii čadahuvvo friddjavuodas eastada ođđa vearredaguid ja hukse buoret servodaga buohkaide.

Kriminálafuolahus bargá vissis metoda mielde dan badjelii ahte hehttet ođđa láchkarihkumiid ja lea mángga dáfus garrasit go lea dárbu. Leat áibbas moattes geat báhtarit go leat permišuvnnain ja leat maid unnán geat barget ođđa vearredaguid maŋná go leat beassan luovos. Departemeanta áigu bargat dan badjelii ahte galget álkibut leat gávdnamis áššáigullelaš dieđut fánggaid birra ja diekkár dieđuid buoridanbargu galgá nannejuvvot. Dat váikkuha dasa ahte čohkkojit buoret duogášdieđut maid vuodul sáhtá mearrádusaid dahkat maŋná ránggáštusčadaheami.

Fánggat biddjojuvvojit giddagasaide main lea iešguđetlágán sihkarvuodadássi dađi mielde go guđege fángga riskka ja dárbbuid leat árvoštallan sierranassii. Lea dehálaš dákkár bargovuogi ain doalahit hehtten dihtii dan ahte muhtun olbmuid dahje joavkkuid gohčodišgohtet «olmmošmeahtun várálažžan». Dat lea maid dehálaš vai garvá dakkár dili ahte muhtun kriminálitehta birrasiin čadnojuvvo árva dasa go lea čohkkán dihto giddagasas gos lea hui garra bearráigeahčču. Dat ahte unnán riskka fánggat čohkkájit seamma ossodagas go alla riskka fánggat sáhtá dagahit váttis dili. Dat sáhtá mielddisbuktit ahte muhtumiin lea heajos váikkuheapmi earáide, sáhttet oahpahit ja oččodit eará fánggaid sorrot ođđa láchkarihkumiidda. Ii oktage galgga gednet garrasit dilis go lea dárbu – galgá buoremus lági mielde geahpedit vahátváikkuhus vára giddagasas. Danin lea ge dehálaš válljet rievttis sihkarvuodadási dain veahkehanbargguin mat dás vuolábealde namuhuvvojit.

Ulbmilin lea sihkkarastit vel eanet heivvolaš vuogi movt fánggaid bidjat gednet, dan vuodul go juohkehačča riskka árvoštallá sierra. Leat geahčadeamen olles dan systema movt giddagasat leat šlájaid mielde juogaduvvon. Kriminálafuolahus galga eastadit ahte nuppit fánggat besset vuortnuhit, áitit dahje doaruhit nuppiid fánggaid, dahje sosiálalaččat sin vuortnuhit vuollásis. Go giddagasaid sirre buorebut guđege doaimmagáibádusaid vuodul, de sihkkarastá ahte guhtege gealbo- ja resursaovttadat nákke giedahallat gáibádusaid mat daidda leat biddjojuvvon.

Go ránggáštus čadahuvvo olggobealde giddagasa, de fertejit maid gávdnot sihkarvuodadoaimmat. Bissovaš sihkarvuodadoaimmat leat dušše alárbmssystemat. Friddjafuolahuskántuvrrain fertejit leat dat véahkkegaskaoamit maidda lea dárbu vuhtiiváldit servodaga sihkarvuoda dakkár dilis gos ránggáštus čadahuvvo báikkálaš servodagas. Dat guoská sihke sidjiide geat gednejit servodatránggáštusa dahje leat mielde promillaprográmmas, ja sii geat leat mearriduvvon eavttuid vuodul luitojuvvon luovos geahččalanáigái. Dál leat veahkkegaskaoamit eanas dat ahte galgá vissis áigái boahit mearriduvvon báikái, bearráigeahččan ahte geavaha go gárrenmirkkuid ja dat ahte geahčči fitná diedikeahtá dahje diediheami mielde skuvllas, bargosajis dahje ruovttus. Elektruvnalaš gozihan geahččalanortnet gáibida ahte son gii lea dubmejuvvon lea ruovttus vissis áiggiid. Dát ránggáštanvuohki mearkkaša ahte geahčči fitná dávjjibut go ovdal diedikeahtá fánngga ruovttus.

Oassi III Veajuiduhttindoaimmat

Departemeanta čuvge iešguđet belliid dubmejuvvon olbmuid veahkehanbargguin: giddagasaš čohkkán ja veajuiduhttinbargu, ránggáštusa čadahepmi servodagas, joavkkut mat dárbbasit earenoamáš heiveheami, vearredagu gillájeddjiid beroštumit ja dárbbut ja fánnggaid lagasolbmot.

Kriminálafuolahusa fágalaš doaimma ulbmil lea ahte fánnga gii duomu lea gednen, lea gárrenmirkkuid haga dahje nagoda hálldašit gárrenmirkogeavaheami, sus lea heivvolaš orrunsadji, máhtá lohkat, čállit ja rehkenastit, ahte sus lea juogalágan vejolašvuhta bargomárkanis birget, ahte son nagoda oktavuoda doalahit bearrašiin, ustibiiguin ja muđui servodagas, ahte son nákke oheat veahki váttisvuodaide mat sáhttet čuožžilit maŋŋá go lea friddjavuhtii beassan ja ahte son nagoda okto birget. Ráđdehus oaivvilda ahte go olmmoš buori dilis beassá ránggáštusas luovos, de sus lea ollu buoret vejolašvuhta lihkestuvvat eallit friddjavuodas vearredaguid haga.

Giddagasa čohkkán galgá hukset ovdalis čilgejuvvon viđa vuodđogeadgái: dat maid lánkaaddi lea cealkán ránggáštusa ulbmila birra, olmmošlaš oaidnu, riektesihkarvuoda ja ovttadássásaš giedahallama vuodđojurdda, prinsihppa ahte son gii lea dubmejuvvon lea gednen vearddaguidis ovddas go lea čadahan ránggáštusa ja dábálašvuodaprihsihppa.

Gednemis ferte leat ulbmillaš sisdoallu, ja buot doaimmat fertejit huksejuvot duodaštuvvon dieđuide. Go odđa doaimmaid geahččaladdá, de daid ferte árvvoštallat. Ránggáštusčadahanpolitihkas galgá vuhtiiváldit buohkaid geaidda dáhpáhus guoská: juohke eaŋkil lánkarihkuma gillájeddjiid, olbmuid ja servodaga ollislaččat, ja lánkarihkuid ja sin lagasolbmuid.

Bargohárjehallan, skuvla, kulturfálaldagat, ástoáiggedoaimmat ja movttiidahttinbargu leat kriminálafuolahusa árbevirolaš váikkuhangaskaoamit, lassin daid doaimmaide mat čuvvot iešalddis ránggáštusa čadaheami. Die leat dehálaš váikkuhangaskaoamit dubmejuvvon olbmo veajuiduhttinbargguin ja dat leat vuđolaččat giedahallojuvvon dieđáhusas. Ráđdehusa ulbmil lea viidáseappot ovddidit ja loktet dien dehálaš barggu dási. Lea dárbu oazžut dubmejuvvon olbmo juogalágan veahkehandoaimmaide mielde, vaikko sus livččii ge dušše oanehis duopmu, danin go lea juste diekkár oanehis áigái dubmejuvvon olbmuid

joavkkus, geat leat dušše unnit duodalaš vearredaguid dahkan, gos oaidnit ollugiid geat ain dahket vearredaguid ođđasis.

Lea gáibideaddji bargu láchit veajuiduhtinfálaldaga sidjiide geat eai leat friddja eallimis. Lea álkit birget go beassá giddagasas friddjavuhtii go lea leamaš unnit erohus giddagasa ja olggobealde giddagasa eallima gaskka. Danin lea ge dábálašvuodaprinsihppa guoddi vuodđojurdda ránggáštusčadahanpolitihkas. Dat lea maid dan vuodđojurdaga mielde ahte friddjavuodarivven lea iešalddis juo ránggáštus ja ahte giddagasas čohkkán ii galgga leat losit go dat mii dat ferte leat sihkarvuoda beroštumiid dihte. Nu guhkás go vejolaš galgá fánnggain leat vejolaš doallat olmmošlaš gaskavuoda earáiguin, galget beassat vuostáváldit gussiid, beassat permišuvdnii ja geavahit telefuvnna. Sii galget beassat guldalit radio, geahččat tv, lohkat aviissaid ja eará láhkái beassat čuovvut mielde mii sin biras servodagas dáhpáhuvvá. Gáibiduvvo earenoamáš ákkástallan jus dien láhkái ii sáhte láchit fánnggaide dili. Dábálašvuodaprinsihpa nannen sisttisoallá dan ahte ferte giddagasa beaivválaš eallindili láchit nu ahte dat eanemus lági mielde sulastahtá olggobeale servodaga. Departemeanta áigu áiggi mielde ásahit iešhálldašeami norgga giddagasaide. Dan oktavuodas áigut geahččat movt diet leat lágiduvvon dánska ja ruota kriminálafuolahusain.

Dábálašvuodaprinsihpa jurdaga mielde hálida departemeanta geahččalit «giligiddagasa» jurdaga. Giligiddagas mearkkaša dakkár giddagas mii sulastahtá veaháš muhtun daid giddagasaide mat mis juo leat dál, ovdamearkkadihte Bastøy ja Hassel, ja Leira ja Osterøy giddagasossodagat. Giligiddagas galgá leat dakkár báiki gos galgá beassat hárjehallat hálldašit eallima. Dat galgá ollislaččat gieđahallat ránggáštusčadaheami, ja diktit fánngaid váikkuhit dehálaš mearrádusaide iežaset eallimis. Dan galgá joksat go addá dubmejuvvon olbmuid vejolašvuoda

- eallit nu lahka duohta eallima go fal vejolaš oahpu vuolde, bagademiin ja bearráigeahčus
- oažžut bargohárjehallama mii buorebut heive servodahkii
- oažžut dábálaš bálkká dábálaš barggu ovddas
- máksit rehkegiid ja gávppašit borramušaid
- ássanhárjehallama
- oasálastit stuora čoahkkimiidda ja riidduid soabadallamiidda

Vaikko vel ránggáštusa čadaheapmi dáhpáhuvvá ge buori dilis, de ferte fánnga dađistaga hárjehallat eallit friddjavuodas gos alddis lea ovddasvástáduš. Ránngáštusa čadaheami ovdáneapmi galgá dan sihkarastit, dakko bokte ahte geavaha giddagasaid gos ii leat nu alla sihkarvuodadássi, ja gos leat heivvolaš njuolggadusat mat gusket geahččalanluovosluoitimii ja permišuvnnaide. Mađi buorebut ránggáštusčadaheapmi ovdána, dađi buorebut lihkestuvvá veajuiduhttinbargu. Danin áigu departemeanta árvoštallat viiddidit permišuvdnaortnega, friddja dili ja gaskaboddosaš ásodagaid, buoridan dihtii ránggáštusčadaheami dađistaga ovdáneami.

Ránngáštusčadahanláhka regulere dan movt ránggáštus galgá čadahuvvot ja nu maid ollu dubmejuvvon olbmuid vuoigatvuodaid ja geatnegasvuodaid. Departemeanta oaivvilda ahte leat buorit ákkat doalahit ain dakkár láhkaásahusa mii addá stuora vejolašvuodaid geavahit dárkilit guorahallojuvvon árvoštallama. Lea unnán mii čájeha ahte dálá «sáhtá-njuolggadusat» ja árvoštallan vejolašvuodat dagahit heajut fálaldaga go

mii de livččii jus livččii dakkár lánkaásahus mii ii attáše vejolašvuoda nu dávjá geavahit friddja árvvoštallama.

Daid dieđuid vuodul ahte giddagas sáhtá váttisindahkat dubmejuvvon olbmo sosiála veajuiduhttima, áigu departemeanta eanemus lági mielde geavahit eará vejolaš reakšuvdna- ja ránggáštusčáđahanvugiid. Eaktun dasa lea diehttelas ahte čádat ferta áimmahuššat servodaga oadjebasvuoda. Departemeanta áigu earet eará árvvoštallat viiddidit servodatránggáštusa ja oasseduomu geavaheami rámmaid, viiddidit narkotihkkaprográmma ortnega miehtá riikka -mas lea duopmostuollobearráigeahčču, rievdadit mearrádusa mii guoská man oanehis áigái sáhtá giddagassii dubmejuvvot ja bidjat servodatránggáštusa giddagasas čohkkáma sadjái go sáhku eai mávsse.

Ránggáštusčáđahanlánka addá iešguđetlágan vejolašvuodaid čáđahit eavttohis giddagasránggáštusa olggobealde giddagas. Muhtun joavkkuide sáhtá dákkár ránggástanvuohki leat stuora ávkin veajuiduhttimii. Elektruvnnalaš goziheapmi lea ođđa geahččalanortnet. Justisdepartemeanta ásaha 2008 čavčča elektruvnnalaš gozihan geahččalanortnega ođđa ránggáštusčáđahanvuohkin olggobealde giddagas. Lea mearriduvvon lánkarievdadus mii dahká vejolažžan dubmejuvvon olbmui, gii galgá gednet gitta njeallje mánu guhku eavttuhis duomu giddagasas, dahje geas lea njeallje mánu vel vurdojuvvon eaktovuloš friddjavuoda geahččalanáigái, ohat beassat čáđahit ránggáštusa elektruvnnalaš geahču vuolde. 2008 stáhtabušehtas lea juolluduvvon 40 millijuvnna ruvno áсахit geahččalanduaimma guđa fylkii. Leat ostojuvvon 160 «juolgeleanjka» mii mearkkaša ahte čádat sáhtá gozihit 130 saji.

Fánngat geat leat giddagasain eai leat čora mas buohkat leat ovttalágánat, ja mánggas dárbbasit earenoamáš lágiduvvon dili. Dieđáhusas giedáhallojuvvot veajuiduhttinuaimmat earenoamáš fánngajoavkkuide. Dakkár earenoamáš joavkkut leat háldofánngat, suodjegiddagassii dubmejuvvon olbmot, mánát ja nuorat, sámeielat fánngat ja dubmejuvvon sámeielagat, olgorit stáhtaboargár fánngat; dan vuolde maid fánngat geat leat dubmejuvvon Jugoslavijja-duopmostuolus ja riikkaidgaskasaš ránggáštusduopmostuolus (ICC), ja fánngat geain leat psyhkalaš váttut ja lossa eahpedábálaš láhttenvuogit. Nissonolbmot geat leat fánngavuodas giedáhallojuvvot maid earenoamážit danin go sii leat logu mielde hui unna oasáš sin gaskkas geat leat giddagasas.

Ossodagaid rasttildeaddji ovttasbarggus ja hálldašnovttasbarggus lea guhkes árbevierru norgga ránggáštusčáđahemis, ja dat lea lágas mearriduvvon; ránggáštusčáđahanlágas § 4 ja § 41. Ollu ovttasbargosoahpamušaid ja oktasaš bagadusaid ulbmil lea čielggadit ovddasvástádusa juohkima, nannet bálvalusaid ovttasbarggu ja váikkuhit oazžut buoret čovdosiid. Soahpamušat ja bagadusat galget nannet dubmejuvvon olbmuide buriid fálddagaid sihke ovdal ja maŋná ránggáštusa čáđahemi ja maiddái dan botta go lea gednemin duomu. Dieđáhusas evttoha ráđdehus mángga doaimma mat galget nannet hálldašnovttasbarggu ránggáštusčáđahemi oktavuodas.

Dábálaš riekteipmárdus guoská maid dasa movt gillájeddiid áimmahuššet maŋná lánkarihkkuma. Dieđáhusas giedáhallojuvvot oppalaš doaimmat mat galget nannet veardedagu gillájeddiid beroštumiid ja muhtun earenoamáš doaimmat mat leat čadnojuvvon kriminálafuolahusa ovddasvástádusuorgái. Earet eará áigu ráđdehus áсахit veahki movt fas hukset gillájeaddjái dássedis eallima, dat galgá dáhpuhuvat

Restorative justice fálaldagain, mii galgá fálljuvvot ránggáštusčadaheami oktavuodas, man guhkás dal ain leaš boahmán čadaheamiin.

Kriminálafuolahus fertte miha buorebut geavahit lagasolbmuid veahkkin. Dat sáhttá geahpedit vahátváikkuhusaid maid giddagasas čohkkán dagaha lagasolbmuid, ovdamearkkadihte fánngga mánáide. Bearraša ovtastallanlágideapmi galgá vuoruhuvvot. Juohke giddagasas galget válljet ovtta dahje eanebuid geain lea earenoamáš ovddasvástádus láhčit dili guossástallamii, vai giddagasain sáhtášii šaddat oalle seammalágan guossástallandilálašvuotta ja vai lagasolbmuid lea dihto olmmoš geainna sáhttet váldit oktavuoda, beroškeahttá das makkár bargit guđege áiggi jándoris leat barggus.

Oassi IV Oktasaččat lohtet máhcahanbarggu

Eaktun dasa ahte ránggáštus galgá váikkuhit, lea earet eará ahte ovttasbargamiin máhcahit dubmejuvvon olbmo fas friddja eallimii. Jus ránggášteamis galgá leat ávki, de fertte máhcahanbargu bures plánejuvvot ja vuhtiiváldjuvvot buori lági mielde. Vaikko man buorre veajuiduhttinbargu de ain leaš kriminálafuolahusas, de das ii leat nu ollu ávki jus dubmejuvvon olbmot eai oaččo šat veahki maŋŋá go leat geargan ránggáštusa čadaheamiin. Ferte buorebut go dál čuovvolit juohkehačča gii veardedagu geargá gednemis. Jus lea váilevaš čuovvoleapmi, de dáidá servodat šaddat vásihit ain eanet ja eanet kriminálitehta, odđa gillájeddjiiid, eanet oadjemeahttunvuoda ja lassii goluid. Ránggáštusa čadaheami oktavuodas leat dubmejuvvon olbmot das lahkosis ja leat čilgosat, ja eatnasiin lea hállu ja dáhttu bargat juoidá iežaset eallindiliin. De lea ge buorre áigi álggahit divššu ja veajuiduhttindoaimmaid mat ráhkanahttet luovosbeassanáigái.

Dat mii dáhpáhuvvá dalle go fánnga beassá luovos, ja lagamus áiggis friddjavuodas, lea mearrideaddjin dasa movt suinna manná viidáseappot. Leat vuosttaš diimmut ja beaivvit maŋŋá luovosbeassama mat leat buot váddásepmosat, ja dalle lea stuorámuš várra darvánit odđa veardedaguide. Unnimus mii dalle gáibiduvvo, lea ahte sus lea gávdnamis dakkár dorvo mii gokčá olbmo eanemus dábalamos dárbbuid, maid dárbbasa vai birge servodagas. Lea justte dát «guorosáigi» ovdal go doarjjabarggut friddjavuodas sáhttet álggahuvvot, maid ráđdehusa máhcahandáhkádus galgá oažžut eret. Ráđdehus máhcahandáhkádus mearkkaša ahte kriminálafuolahusas galgá leat ovddasvástádus gozihit ahte dubmejuvvon olbmo dárbbut ja vuoigatvuodát bálvalusaide kártejuvvojit juo dalán go duopmu celkojuvvo, ja ahte dieđut dáid dárbbuid birra doaimmahuvvojit dan etáhttii mii dakkár bálvalusaid fállá. Dát galgá dáhpáhuvvat áiggil, vai ossodagas lea vejolašvuotta láhčit ja gárvvistit fálaldagaid buori áiggis ovdal luovosinbeassama. Dan maŋŋá leat iešguđet etáhtat mat fállat daid bálvalusaid sutnje gii duomuin lea geargan, seammaládje go earáide servodagas. Deháleamos dáhkideaddji lea veardedagu gedneaddji ieš. Máhcahandáhkádus ii atte vuordámušaid mielde bohtosiid jus dubmejuvvon olmmoš ieš ii geatnegahte iežas bargat dan maid nagoda vuostáiváldit ja geavahit servodaga fálaldagaid buoremus lági mielde daid eavttuid mielde mat guđege fálaldaga čuvvot.

Maiddá dakkár oktavuodain gos ránggáštus čadaheamiin servodagas leat vásihan ahte justte dat áigi go duomu geargá gednemis lea vearrámuš áigi, go lea bahá serrat iežas fas odđa láhkarihkkumiidda. Ollu dat beroštumit mat gusket sidjiide geat besset luovos giddagasas, gusket maid sidjiide geat besset luovos ránggáštusas maid leat servodagas čadahan.

Soria Moria-julggaštus ovddida kriminálapolitihka ja buresbirgeaddjiservodatpolitihka oktiigullelašvuoda. St.dieđáhusas nr. 104 (1977–78) Kriminálapolitihka birra, namuhuvvui vuosttaš geardde ahte vearredagu gednejeddiid veajuiduhtindoaimma ja servodahkii máhčanbargu ii leat dušše Justisdepartemeantta ovddasvástádus. Dieđáhus dovddahii dan mii dál lea almmolaččat dohkkehuvvon – ahte vearredaguid gednejeddiin eai leat váldán eret sin boargárvoigatvuodaid, ja ahte almmolaš ásašusain lea ovddasvástádus fállat iežas et bálvalusaid maiddái dubmejuvvon olbmuid ja fágggaide. Dát bálvalusat leat čadnojuvvon eallindilálašvuhtii. Nugo čilgejuvvon 7. kapihttalas, de lea duodaštuvvon ahte heajos eallindilli váikkuha dasa ahte sáhtta sorrot fas ođđa vearredaguide.

Lea ge nanu fágaláš vuoddu dasa ahte máhčanbargui galgá hui viidát lahkoni. 7. kapihttalas lea maid deattuhuvvon ahte jus galgat nagodit eastadit ođđa vearredaguid, de dasa gáibiduvvojit mánge iešguđetlágan doaimma. Lea dárbe bargat juoida eallindiliin ja seammás maid fállat doaimmaid mat rievdadit dubmejuvvon olbmo iežas dili. Deattuhuvvo ahte fálladagat eai galgga fállajuovot dušše giddagasas dahje oanehis áiggi maŋnel luovosinbeassama – fálladagat fertejit lágidejuvot guhkit áigái ja das fertejit leat mielde buohkat geaidda ášši guoská, dávjá guhkes áiggi. De gal sáhtta lihkestuvvat.

Dáinna dieđáhusain loktet ránggáštusčadaheami ángiruššama. Mihttomearrin leat bures lihkestuvvan searvan servodahkii. Dehálaš váikkuhangaskaoapmi praktihkalaš heiveheamis lea ráđdehusa máhčanbargu, mii lea oktasaš kriminálapolitihkalaš doaimma, man ulbmil lea earet eará geahpedit vearredaguid logu maid ovttaht olbmot barget. Vearredaguid njiedjan hehte olbmuid sorbmema, suodjala dearvvašvuoda ja seasta servodaga stuora goluin. Go buorebut čuoovola dubmejuvvon olbmuid maŋge go leat geargan vearredaguid gednemis, de nanne ráđdehusa geafivuoda eastadeami. Dáhkáduš galgá sihkarastit ahte fággat ja dubmejuvvon olbmot, geat dávjá bohtet hejot birgeaddji diliin ja leat vuollánan olbmot min servodagas, sáhttet oazžut seamma voigatvuodaid go buot earáin leat, muhto maid sii giddagasas čohkkáma dihte eai leat beassan atnit ávkin. Dás ii leat sáhka makkáge earenoamáš voigatvuodain, ja das leat čielga gáibádušat dubmejuvvon olbmui.

Máhčanbargu lea almmolaš ovddasvástádus. Liikká lea mánge jagi juo leamaš politihkalaš ovttaoavilvuoda dan hárrái ahte eaktodáhtolaš organisašuvnnat leat dehálaš ovttasbarguommit go dubmejuvvon olmmoš galgá fas máhccat iežas gullelašvuhtii ja iežas sadjái báikkálaš servodagas. Ráđdehusa bovdet eaktodáhtolaš organisašuvnnaid atnit ain eanet árjaniid ja ovttasbargat kriminálafuoláhusain máhčanbargu oktavuodas. Eaktodáhtolaš organisašuvnnain leat dakkár fálladagat báikkálaš servodagain, kultursuorggis, oskkolaš doaimmain, fállastallamis ja astoáiggiš maid kriminálafuoláhus dahje eará eiseválddit eai nagot fállat.

Oassi V Váikkuhusat ja eavttut

Ránggáštusčadaheami ovdáneapmi mii dán dieđáhusas lea čilgejuvvon, gáibida oalle ollu kriminálafuoláhusas ja mielddisbuktá ollu váikkuhusaid – sihke ruđalaččat ja hálddahušlaččat. Muhto maiddái eará váikkuhusaid nugo ovdamearkkadiehta dan movt evttohusat čuhcet bargobirrasii, lea dehálaš árvvoštallat ja čuoovolit. Váikkuhusat eai čuože dušše kriminálafuoláhusii, muhto ollu earáide.

Ferte ain eanet geahpedit giddagasa ja friddjafuolahusa ráji, ja ferte miha árabut go dál dahkko álgit ovttasbargat eará etáhtaiguin dubmejuvvon olbmo dili dáfus. Friddjafuolahuskántuvrraide addojuvvo boahteáiggis stuorát oassi ránggáštusčadaheamis. Olles kriminálafuolahus dárbbáša lassi gelbbolašvuoda ja organisašuvnaovddideami.

Departemeanta áigu joatkit dálá ortnega mii guoská aspiránttaid sisaváldimii ja bálkáhuvvon etáhttaohppui. Leat árvoštallan dán ortnega rievdadit nu ahte giddagasskuvla boadášii dábálaš allaskuvlasystemii, mii livččii mielddisbuktán dan ahte bálká maid oahpu vuolde oážžu, váldojuvvošii eret, ja ahte studeanttaide ii dáhkiduvvo bargu kriminálafuolahussii go oahpuin leat geargan. Muhto Norggas lea hui nanu virgeolbmuidoahppu riikkaidgaskasaš geahččansajis. Vaikko giddagasbálvvaide vuodđooahppu lea ge hui buorre, de lea dárbu sihke lassi- ja joatkkaohppui. Departemeanta dáhttu ahte oahppofálaldagat árvoštallojuvvojit fágalaččat, dainna jurdagiin ahte movt Kriminálafuolahusa oahppoguovdáža (KRUS) oahpahusa sáhtta viidáseappot ovddidit ja heivehit odđáigasaš kriminálafuolahussii.

Árvoštallat sirdit otná direktoráhta, Kriminálafuolahusa guovddáš hálldahusa, Justisdepartemeanttas eret ja ásahit dan sierra organiserejuvvon ovttaidahkan. Kriminálafuolahus ferte muđui organiserejuvvot nu ahte báikkálaččat ásahuvvojit buorit vejolašvuodát ovttasbargat eará etáhtaiguin.

Vaikko bearráigeahččanortnet árvoštallojuvvui dušše muhtun moadde jagi dás ovdal, ránggáštusčadahanlága 2001 oktavuodas, oaivvilda departemeanta ahte dán ortnega ferte fas odđasis geahčadit. Dát guoská earenoamážit dan gáibádussii ahte bearráigeahččaneiseváldi galgá leat aktiiva dárkkistaninstánsa mas lea gelbbolašvuolta ja resursat mat sihkkarastet ahte oážžu doarvái dieđuid kriminálafuolahusa doaimma birra. Berre árvoštallat sihke bearráigeahččandoaimma praktihkalaš ja prinsihpalaš beliid.

Olahan dihtii mihtomeriid mat leat čilgejuvvon dieđáhusas, de ferte rievdadit ollu bargomáliid kriminálafuolahusas ja gaskal kriminálafuolahusa ja dan ovttasbargiid. Danin lea stuora dárbu odđa IKT-čovdosiidda, mat maiddái áimmahuššet pearsunsuodjalusberoštumi buorebut go dálá veahkkeneavvut.

Dieđáhusa evttohusat čájehit man guvlui ráđdehus ja Justisdepartemeanta áigot jodihit ránggáštusčadahanpolitihka boahteáiggis. Danin ferte ge ránggáštusčadahanpolitihka nuppástuvvama oaidnit guhkit áiggi vuollái, gaskal vihtta ja logi jagi ovddosguvlui. Ráđdehus buktá maŋgil evttohusaid ja mearrida dán dieđáhusa vejolaš doaimmaid álggaheami. Dat dahkko jahkásaš bušeahttaevttohusaid meannudeamis.

Movt dieđáhus ollašuvai

Dát dieđáhus lea viiddis ja eahpedábálaš barggu boadus, masa hui ollugat leat beassan dadjat juoidá. Vuosttažat geaid bivddiimet buktit oaiviliid, ledje ovdeš justisministarat. Sii gesse ovdan dan mii lea nannejuvvon olles dán bargomanus ja mii dál lea dieđáhusa duppal váldosáhka: sihkarvuolta ja veajuiduhttin. Muhtun dubmejuvvon olbmuide ferte láchit garrasit ránggáštusdili, earáide sáhtta eanet rabas dili láchit. Ráđdehus áigu álggahit doaimmaid goappešat dieid linjáide. Eará váldofáddá mii gessojuvvui ovdan justisministariid čoahkkimis, lei ahte «čoavdda lea suohkaniin». Máhcahanbarggus

lea ráđđehus deattuhan oazžut suohkaniid mielde sin bálvalusaiguin sihke ránggáštusa čadaheami áiggi ja mañnil go leat geargan ránggáštusain.

«Jurddatoardnas» čohkkájedje professorat ja dáiddárat. «Jus galgat gávdnat buriid ránggáštanvugiid, de ferte maid geahččeat servodaga vuodđoráhkadusa, ahte mii das lea mii doalvu vearredaguide», oaivvildedje sii. Okta sin váldoságain lei ahte giddagas lea unnán heivvolaš ránggáštanvuohki gárrenmirkkuid geavaheddjiide. Sii dárbašit divššu. Eará evttohus lei loktet vuolemus ráji giddagasčohkkámii 14 beavvis golmma mánnui. Dainna sii oaivvildedje ahte sii dorjot eará ránggáštanvugiid.

Sii čuoččuhedje:

«Go dál gávnojit juo ollu dieđut giddagasránggáštusa heajos váikkuhemiid birra, ja man unnán ávki das lea, de berre leat bajemus mihttomearrin leat ahte geahpedit eavttohus giddagasčohkkáma 50 % ain.»

Dán sáhtášii joksat earet eará de jus vuollel guhtta mánu giddagasduomuid sadjai geavaha eará ránggáštanvugiid.

Gávcci joavkku, main ledje mielde viidát välljejuvvon olbmot, barge mánnga vahku iešguđetlágan fáttáiguin. Ledje fáttat nugo árvvut, krimináladaguid ovdáneapmi, sihkarvuolta, veajuiduhttin ja organiseren.

Lágiduvvo guokte stuora fágakonferánssa; okta geassemánus ja nubbi skábmamánus 2007. Nuppis lei ránggáštusčadaheami etihkka váldofáddán, ja nuppis fas kriminálafuolahusa ođasmahttindárbbut. Lágiduvvojedje vuorrohupmankonferánssat guđa giddagasas, gos sihke fánngat ja bargiid ledje mielde ságastallamin dan birra makkár buorre árgabeaivi giddagasas galggašii leat sin mielas. Kriminálafuolahusa bargit hástaluvvojedje. Sii ledje ovttaoivilis das ahte friddjafuolahuskántuvrraid ferte sakka nannet boahtteáiggis. Sii bukte maid evttohusaid mat gusket ránggáštusa sisdoalu buorideapmái. Bargit leat maid beassan oaivádallat kriminálafuolahusa intraneahas, ja mánngas geavahedje dan vejolašvuoda.

Vahága gillájeaddjit ja fánngaid lagamuččat leat maid beassan buktit oaiviliid sihke njálmálaččat ja čálalaččat.

«Stuoračoahkkimis» miessemánus 2007 ledje vejolaš ovttasbargoguoimmit bovdejuvvon digaštallat máhchanbarggu. Sihke almmolaš eáhtat ja eaktodáhtolaš organisašuvnnat oasálaste. Dieđáhusas mii lea ihtábeaivvi kriminálafuolahusa birra, lei lunddolaš váldit maiddái nuoraiguin oktavuoda. Hamar katedralskuvlla oahppit barge dáid gažaldagaiguin oassin servodatfágaoahpahas miehtá 2007 čavčča. Sii celket iežaset raporttas earet eará:

«Joavku lea mearkašan ahte almmolašvuolta mánngga oktavuodas dovddaha duhtameahtunvuoda mii guoská ránggáštusdássái ja ránggáštusa sisdollui. Orro leamen nu ahte álbmot hálida eanet ránggášteami ja garrasit ránggáštusaid. Dán oktavuodas sáhtá leat dárbu mearkašit ahte orro leamen oalle unnán diehtu duohta dili birra mii guoská giddagasránggáštussii. Joavku vásihii ieš ahte muhtumat oaivvildedje ovdal go álggaheimmet barggu ahte láhkarihkkut ožžot beare láivves

ráŋggáštusaid, muhto barggadettiin áššiiguin mat gusket ráŋggášteapmái, rievdatedje sii oalát oaivila. Mánngas oaivvildit gal ahte giddagas lea «láivvit» ráŋggástanvuohki go dat duodai lea. Dat nanne dan teoriija ahte lea stuora erohus su oaivilis geas leat dieđut ja diehtemeahtun olbmo oaivilis mii guoská ráŋggášteapmái. Jáhkkmis lea dárbu čájehit álbmogii ahte giddagas duodai mielddisbuktá garra nuppástusa su eallimii gii giddagassii geavvá. Dat gal baldá, ja sáhtta leat nu ahte jus servodagas livččii eanet dihtomielalášvuohhta ráŋggáštusa váikkuhusaid birra, de veajáše eanebut váikkuhit ovdamearkkadihte dasa ahte loktet vearddaguid váidinproseantta.

Soaitá leat vuogas oahpahit eanet ráŋggásteami birra vuodđooahpahusas. Lea maid dárbu oažžut vuodđoskuvllas dan ipmárdusa ahte sii geat giddagasain čohkkájin sáhttet leat áibbas dábálaš olbmot, vai eastadivččii dakkár oainnuid ráŋggáštussii nugo ovdagáttuid ja sajáiduvvan boasttu oainnuid.»

Olbmot geat boahpteáiggis galget bargat ráŋggástemiin ja ráŋggáštusčadahemiin leat maid leamaš mielde dán barggus. Lágiduvvui oktasaščoahkkin mas ledje mielde Politiálaskuvlla studeanttat, Giddagasskuvlla aspiránttat ja Kriminilogiija ja riektesosiologiija instituhta Mastergráda-studeanttat Oslo Univesitehtas.

Justisministeris leamaš ollu oktavuohhta buot kriminálafuolahusa osiid bargiiguin. Son lea earet eará finadan 49 giddagasas Norggas gos lea humadan fáŋggaiguin ja bargiiguin gullan dihtii sin oaiviliid.

Ja loahpas lea departemeanta sihke deaivvadan ja ožžon čálalaš oaiviliid iešguđetlágan organisašuvnnain.

Go departemeanta nie viidát bovdii ođđasit jurddašit kriminálafuolahusa birra, de dagai dan danin go nie rabai vejolašvuoda oažžut albma buriid fuomášumiid ja evttohusaid ođđa ja earálágan doaimmaide.

Olggosaddán:
Justiisa- ja politiijadepartementa

Foto: Hilde Mæhlum, Maske, fra serien vern/gitter
© Hilde Mæhlum / BONO 2008

Deaddileapmi:
Departemeantta bálvalusguovddá
10/2008 - preantalohku 400

